

Europa in de praktijk

Europa en sociaal beleid

**Van verzorgingsstaat naar
neoliberale strafstaat**

Euromarsen, Ander Europa

Colofon

Deze brochure is een gezamenlijke uitgave van Het Komitee Euromarsen tegen Werkloosheid Armoede en Sociale Uitsluiting en het Comité Ander Europa. 'Europa en Sociaal Beleid' is het zevende deel van *Europa in de Praktijk*, een serie van tien brochures met verschillende thema's over Europa. Dit project wordt financieel gesteund door het Europafonds van het Ministerie van Buitenlandse Zaken. De eindverantwoordelijkheid voor de teksten van de brochures ligt bij het Comité Ander Europa. Achterin deze brochure vindt u meer informatie over het project en de organisaties.

TEKST: Piet van der Lende,
met dank aan Herman Michiel

REDACTIE: Willem Bos

EINDREDACTIE: Lieke Peeters

LAYOUT: Fleur Heinze

DRUK: Flyeralarm Maastricht

OPLAGE: 5.000

VERSCIJNINGSdatum:

voorjaar 2012

MEER INFORMATIE:

info@andereuropa.org

4	INLEIDING
8	OPBOUWEN NA DE TWEEDE WERELDOORLOG
13	DE OPKOMST VAN HET NEOLIBERALE BELEID
17	NAAR EEN NEOLIBERALE STRAFSTAAT
24	COÖRDINATIE VAN DE ARBEIDSMARKT EN ARMOEDEBESTRIJDING
33	WERKLOOSHEID EN AFBOW VAN SOCIALE ZEKERHEID
39	EEN ANDER SOCIAAL BELEID, EEN ANDER EUROPA

Inleiding

Europa en sociaal beleid

Van verzorgingsstaat naar neoliberale strafstaat

*“GEÏNSPIREERD door de culturele, religieuze en humanistische tradities van Europa, die ten grondslag liggen aan de ontwikkeling van de universele waarden van de onschendbare en onvervreembare rechten van de mens en van vrijheid, democratie, gelijkheid en de rechtsstaat;
IN DE OVERTUIGING dat Europa, na bittere ervaringen herenigd, op de ingeslagen weg van beschaving, vooruitgang en welvaart wil voortgaan, voor het goed van al zijn bewoners, ook van de meest kwetsbaren en de meest behoeftigen; dat Europa een werelddeel wil blijven dat openstaat voor cultuur, kennis en maatschappelijke vooruitgang; en dat Europa het democratische en transparante karakter van zijn openbare leven wil verdiepen en zich wil beijveren voor vrede, rechtvaardigheid en solidariteit in de wereld (...).”*

Deze mooie woorden komen uit de preambule van de Europese Grondwet, die in 2005 door de referenda in Frankrijk en Nederland werd verworpen. Als je deze tekst leest, dan zou je kunnen denken dat Europa niet alleen een economisch project is, maar een gemeenschap met waarden. En dat de economische integratie niet alleen goed is voor de winsten van de multinationals, maar ook welvaart en vooruitgang brengt voor alle bewoners van Europa. Deze mooie woorden willen ons doen geloven dat de schrijvers van deze Grondwet een sociaal Europa voor ogen hadden. De werkelijkheid is echter heel anders.

De crisis heeft op onbarmhartige wijze het ware karakter van de huidige Europese Unie blootgelegd. De rijken zijn steeds rijker geworden en de meest kwetsbaren en behoeftigen hebben hun rijen in razendsnel tempo zien groeien. In landen als Griekenland, Spanje, Portugal en Ierland is de werkloosheid en daarmee de armoede – met name onder jongeren – tot ongekende hoogte gestegen. Deze landen werden een paar jaar geleden nog als de voorbeelden van het succes van de Europese Unie afgeschilderd. Samen met het Internationaal Monetair Fonds (IMF) en de Europese Centrale Bank (ECB), dwingt de Europese Unie de landen met schulden hun sociale stelsel af te breken. Een sociaal Europa is verder weg dan ooit. De naoorlogse verzorgingsstaat is afgebroken en vervangen door een neoliberale strafstaat.

Deze brochure gaat over de Europese sociale politiek, en dan vooral over het werkgelegenheidsbeleid en de politiek met betrekking tot de sociale

zekerheid. Wat doet Europa om mensen aan het werk te houden? Wat doet Europa voor mensen die om welke reden dan ook niet (meer) kunnen werken? Hoe moeten zij in hun levensonderhoud voorzien?

De afgelopen decennia zijn de woorden waarin over een sociaal Europa werd gesproken onveranderd mooi gebleven. Maar in de werkelijkheid is er op het vlak van werkgelegenheid en sociale zekerheid de ene stap na de andere achteruit gezet.

We hebben in deze brochure gekozen voor een historische benadering. We schetsen de Europese sociale politiek vanaf de Tweede Wereldoorlog tot nu toe. Daarbij onderscheiden we vijf fasen: de opbouwfase na de oorlog, de economische teruggang en de opkomst van het neoliberalisme in de jaren zeventig, de veranderende opvattingen over werkloosheid in de jaren negentig, de flexibilisering van de arbeidsmarkt vanaf het begin van de eenentwintigste eeuw en tot slot: de rigoureuze bezuinigingen van vandaag. Bij iedere fase bekijken we de manier waarop het Europese beleid werd geëördineerd.

Vijf fasen sociaal beleid

De eerste fase is de fase van de opbouw van de sociale zekerheid en het werkgelegenheidsbeleid na de Tweede Wereldoorlog: de ‘verzorgingsstaat’. In Nederland valt het hoogtepunt van deze fase in 1977, met het tot stand komen van een volksverzekering tegen arbeidsongeschiktheid: de Algemene Arbeidsongeschiktheids Wet (AAW). De rol van de zes landen van de Europese Economische Gemeenschap (EEG) is in deze fase nog beperkt.

De tweede fase begint met economische teruggang in de jaren zeventig. Europa reageert hier in eerste instantie verdeeld op. Pas eind jaren zeventig, met het aan de macht komen van Margaret Thatcher in Engeland, Ronald Reagan in de Verenigde Staten en het CDA/VVD-kabinet met Dries van Agt en Hans Wiegel in Nederland, ontwikkelt zich een nieuwe ideologie en een nieuw beleid: het ‘neoliberalisme’. In Nederland komt deze nieuwe ideologie tot uiting in de eerste stappen die de regering zet in het afbouwen van de sociale zekerheid. De toetredingsvoorwaarden van de pas ingevoerde AAW worden beperkt.

De rol van de Europese samenwerking wordt in deze fase groter. In het kader van EEG streeft Europa naar een ‘eenheidsmarkt’ met vrije concurrentie. Een kenmerk van deze fase is dat er wordt gewerkt aan flexibilisering van de arbeidsmarkt en afbouw van de sociale zekerheid, maar nog slechts in beperkte mate. Werkgevers en regeringen zijn nog bereid tamelijk grote afkoopsommen te betalen om de (vak)arbeiders die bij de herstructurering van de industrie werkloos en overtollig geworden

zijn, te laten afvloeien naar sociale zekerheidsregelingen zoals de Wet Arbeidsongeschiktheid (WAO) of via de VUT vervroegd uit te laten treden.

De derde fase begint in de jaren negentig. De opvatting van beleidsmakers over sociale politiek en werkloosheid verandert. Ze zeggen dat 'de sociale zekerheid is doorgeschoten' en dat 'mensen zonder perspectief vastzitten in uitkeringsfabrieken.' De oorzaak van de werkloosheid is niet meer 'een tekort aan banen', maar 'het ligt aan de mensen zelf dat ze geen baan kunnen krijgen.'

Er komt een verscherping van het neoliberale beleid, met name in Engeland, Nederland, Duitsland en de Scandinavische landen. Er worden nieuwe bezuinigingen op de sociale zekerheid doorgevoerd. Het streven is om de hoogte van de minimumuitkeringen te handhaven en te bezuinigingen door de toegang tot de sociale zekerheid te beperken en strenge controles uit te voeren. Dit wordt het 'workfare-model' genoemd. Er wordt veel geld uitgetrokken voor reïntegratietrajecten voor werklozen. Iedereen moet mee gaan draaien in de carrousel van de flexibele arbeid.

De Europese coördinatie is in deze fase nog beperkt. Van een sociaal beleid of werkgelegenheidsbeleid op Europees niveau is geen sprake. Verschillende landen houden tegen dat Europa zich met sociaal beleid en werkgelegenheidsbeleid bemoeit. Wel komt in deze periode de eenheidsmarkt tot stand en de uitbreiding van de Europese Gemeenschap.

Tussen 1997 en 2000 wordt in Europa de zogenoemde 'Lissabonstrategie' geformuleerd. Dit is de start van de vierde fase. De Lissabonstrategie heeft als doelstelling dat Europa tegen 2010 de meest dynamische kenniseconomie van de wereld moet zijn. De flexibilisering van de arbeidsmarkt wordt op Europees vlak gecoördineerd. Aan concrete armoedebestrijding mag op Europees niveau niet gedaan worden. In de afzonderlijke landen wordt privatisering van de arbeidsbemiddeling doorgevoerd. In 2004 komt in Nederland de nieuwe Bijstandswet tot stand. In Duitsland vindt er ook een reorganisatie plaats van de bijstand en de werkloosheidswetten. Als gevolg van de Lissabonstrategie gaat men ook in andere Europese landen over tot maatregelen die de arbeidsmarkt moeten flexibiliseren en waarbij de afbouw van de sociale zekerheid verder wordt doorgezet.

De laatste fase begint met het uitbreken van de crisis in 2008. Als gevolg van de economische problemen en door de gigantische staatssteun aan de banken, lopen de overheidstekorten in de landen snel op. Om dit te bestrijden wordt er nog rigoureuzer bezuinigd. Er worden afspraken gemaakt om de doelstellingen van het Verdrag van Maastricht – in alle landen moet het begrotingstekort onder de drie procent van het Bruto

Nationaal Product (BNP) blijven en de staatsschuld onder de 60 procent – ook daadwerkelijk aan de landen te kunnen opleggen. Wat betreft de arbeidsmarktpolitiek wordt er een nieuw beleid in de steigers gezet: de ‘Europa 2020-strategie’.

Deze fase kunnen we omschrijven als de vervanging van de verzorgingsstaat door een neoliberale strafstaat. Grote groepen aan de onderkant van de samenleving worden uitgesloten van sociale zekerheid en bestaanszekerheid. De schulden crisis wordt gebruikt als hefboom om aan Zuid-Europese landen een rigoureuze afbraak van de sociale zekerheid op te leggen, net zoals in de Noord-Europese landen in de jaren negentig. Met name in Griekenland en ander Zuid-Europese landen wordt het asociale karakter van de politiek van de Europese Unie in al zijn hevigheid zichtbaar.

Deze globale beschrijving van de vijf fasen zullen we verder uitwerken. Na deze beschrijving van de ontwikkeling van de Europese sociale politiek, sluiten we de brochure af met onze visie over hoe het anders zou kunnen en moeten.

Europa in de Praktijk

Deze brochure maakt deel uit van een serie van tien brochures over verschillende aspecten van de Europese politiek. Achterin deze brochure vindt u een lijst van de andere onderwerpen die in deze serie aan bod komen. Om de brochure leesbaar te houden, hebben we afgezien van noten en literatuurverwijzingen. Ook hebben we zo veel mogelijk geprobeerd om jargon te vermijden. We vinden een begrijpelijk verhaal belangrijker dan formele correctheid. Zo kiezen we ervoor om soms eenvoudigweg ‘Europa’ te schrijven, in plaats van ‘Europese Unie’. Met ‘Europa’ bedoelen we dan de lidstaten van de EU of het samenwerkingsverband van de 27 EU-landen. Aan de tekst van deze brochure is eind februari 2012 de laatste hand gelegd. Voor de ontwikkelingen sindsdien verwijzen we naar onze website andereuropa.org. Uw reactie op de inhoud van deze brochure wordt zeer op prijs gesteld.

Opbouwen na de Tweede Wereldoorlog

De sociale politiek in Europa is sterk verbonden met de economische ontwikkelingen en de economische politiek. In andere brochures in deze serie, in Europa en de Financiële Markten en Europa en de Crisis, zijn we al uitvoerig ingegaan op de economische ontwikkelingen en de economische politiek in Europa vanaf de Tweede Wereldoorlog.

Na de Tweede Wereldoorlog werden maatregelen genomen die een remmend effect hadden op de cyclische bewegingen in de economie. Er kwam een sterke overheidssector die in een periode van neergang een stimulerende rol in de economie kon spelen. Er was een sterke regulering van het kapitaalverkeer, de valuta kende vaste wisselkoersen en er werd een stelsel van sociale zekerheid opgebouwd waardoor bij werkloosheid de koopkracht van werklozen niet helemaal wegviel. Er was sprake van een gestage economische vooruitgang en van een stijging van de levensstandaard in de westerse landen. Met de crisis van de jaren dertig en de Wereldoorlog was de productie en consumptie in de centra van het kapitalisme sterk teruggevallen. Maar na de oorlog brak er een lange periode van inhalen aan, de periode van de wederopbouw.

Dit is een globale schets van de economie in het Europa van na de Oorlog. Maar hoe zag het sociaal beleid eruit? Hoe waren de arbeidsvoorwaarden en arbeidsomstandigheden tijdens de wederopbouw? Wat waren hierbij de ideologische uitgangspunten?

Bescherming en herverdeling

De stelsels van sociale zekerheid die in deze periode van wederopbouw in de verschillende West-Europese landen werden opgebouwd hadden twee functies: bescherming en herverdeling.

Men wilde de werkende bevolking bescherming bieden tegen verlies aan inkomen als gevolg van ziekte, een handicap, werkloosheid of ouderdom. De regeringen van de verschillende landen zetten grootschalige werkgelegenheidsprojecten op en voerden een economisch structuurbeleid, waarbij bedrijfstakingen en bedrijven werden gesteund wanneer men vond dat die in het geheel van de economische structuur noodzakelijk waren. Er was sprake van een actieve politiek van overheidsingrijpen waarbij men keek welke werkgelegenheid men wilde behouden. Werkloosheid werd gezien als een gevolg van een tekort aan banen en niet, zoals later, als een gevolg van onwil van de werklozen.

Naast maatregelen op het gebied sociale zekerheid en werkgelegenheid, werd er ook gestreefd naar een zekere herverdeling van het nationaal inkomen.

Onder andere door het invoeren van een progressieve inkomstenbelasting waarbij hogere inkomens een hoger belastingtarief betalen over een deel van hun inkomen. Hiermee werden de rijken belast met het steunen van degenen die door werkloosheid, ziekte of gebrek geen inkomen (meer) hadden. Een rechtvaardiger verdeling van de rijkdom was het streven.

Ook op het gebied van arbeidsvoorwaarden veranderde er in deze periode het een en ander. Een belangrijke verandering was de instelling van een wettelijk minimumloon in verschillende Europese landen. In Frankrijk werd het minimumloon al in 1950 ingevoerd, gebaseerd op budgetberekeningen, 'betrekking hebbende op een ongehuwde, ongeschoolde, alleenstaande man in de Parijse regio.' In Nederland werd het minimumloon op 27 november 1968 ingevoerd. Duitsland echter kent tot op de dag van vandaag géén wettelijk minimumloon.

De meeste werknemers hadden een vaste aanstelling. Men noemt de zestiger jaren wel 'de gouden tijd van de volledige werkgelegenheid', al moeten we er wel bij zeggen dat de arbeidsparticipatie van vrouwen laag was, met name in Nederland: de man was kostwinner, de vrouw deed het huishouden en zorgde voor de kinderen.

Herstel van de economie

Na de Tweede Wereldoorlog kwam het proces van Europese integratie op gang, dat uiteindelijk geleid heeft tot de Europese Unie zoals wij die nu kennen. De Oorlog had het continent in een puinhoop veranderd. Miljoenen mensen waren omgekomen, steden en dorpen waren verwoest. Het oosten van Europa was door de opmars van het Rode Leger in de invloedssfeer van de Sovjet-Unie gekomen. In West-Europa waren in verschillende landen de communistische partijen erg groot. De uitslag van de Oorlog betekende alles behalve een stabiele situatie in Europa en het was niet ondenkbaar dat een nog groter deel van Europa zich aan de kapitalistische marktwerking zou willen onttrekken.

Op militair, politiek en economisch gebied waren de Verenigde Staten de sterkste macht in de wereld. Zij besloten de West-Europese economie te helpen om weer op gang te komen, door middel van het Marshallplan. Bij dit plan voor noodhulp, vernoemd naar de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken George C. Marshall, werd als voorwaarde gesteld dat er van een herstel van een markteconomie sprake zou zijn en dat de deelnemende landen met een gemeenschappelijk Europees plan zouden komen. De hulp bestond tussen 1948 en 1952 uit geld, goederen, grondstoffen en levensmiddelen voor een totaalwaarde van 12,4 miljard dollar. Daarmee wilde men Europa weer op de been helpen als tegenhanger van het Sovjetrussische blok, en de communistische partijen in West-Europa de wind uit de zeilen nemen.

De Raad van Europa

Er waren verschillende aanzetten tot Europese integratie. Na een voorbereidend congres in Den Haag werd in 1949 in Londen de Raad van Europa opgericht. Men streefde naar unanimiteit in de besluiten, maar dit mechanisme was door de vele meningsverschillen weinig doeltreffend. De Raad van Europa werd geen succes, maar bestaat nog steeds.

Het Europees Hof voor de Rechten van de Mens in Straatsburg is de meest succesvolle instelling van de Raad. Het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens, op basis waarvan het Hof werkt, werd in 1950 aangenomen en vormt nog steeds een instrument om de huidige neoliberale politiek juridisch aan te vechten. De Bijstandsbond doet dat bijvoorbeeld door bij het Europees Hof een rechtszaak tegen de invoering van verplichte en dwangarbeid in Nederland aan te spannen.

In 1961 werd in Turijn door de Raad van Europa het zogenaamde Europees Sociaal Handvest gepresenteerd en opengesteld voor ondertekening.

De lidstaten van de Raad van Europa kwamen overeen dat zij de daarin opgesomde sociale rechten van de bevolking zouden waarborgen teneinde hun levensstandaard en hun welzijn te verbeteren.

Europese Gemeenschap van Kolen en Staal

Naast de Raad van Europa kwam er een tweede initiatief voor Europese integratie. Het uitgangspunt was een plan om de gehele Franse en Duitse kolenwinning en staalindustrie onder gezag te stellen van een gezamenlijke Hoge Autoriteit. Het werd een organisatie die ook openstond voor andere Europese landen, een supranationale organisatie in plaats van intergouvernementeel. Op 18 april 1951 werd het oprichtingsverdrag geratificeerd: de Europese Gemeenschap van Kolen en Staal (EGKS).

Frankrijk, Duitsland, Italië, België, Nederland en Luxemburg maakten er deel van uit.

In de jaren daarop werden er ook pogingen gedaan om te komen tot een 'Europese defensiegemeenschap' en een 'Europese politieke gemeenschap'. Deze pogingen mislukten. Vanuit verschillende landen was er verzet tegen de Europese eenwording op politiek en sociaal vlak. Uiteindelijk werd er besloten om de politieke en sociale eenwording te laten voor wat zij was en verder te gaan met de economische eenwording: de vorming van een gemeenschappelijke markt. Men beseftte, dat niet alleen in de oude sectoren van kolen en staal nauwe samenwerking noodzakelijk was, maar dat dit evenzeer gold voor de nieuwe en vernieuwde groeisectoren, zoals de petrochemie, elektronische industrie en de vliegtuigindustrie.

De opbloei van de naoorlogse economie bracht een enorme schaalvergroting met zich mee. Alleen bedrijven en bedrijfstakken die de schaalvergroting konden volgen, hadden een kans te overleven. De Europese

landen afzonderlijk vormden een te smalle thuisbasis. Alleen samenwerking van bedrijven uit verschillende landen maakte het mogelijk voldoende kapitaal bijeen te brengen om de concurrentie met ondernemingen uit de Verenigde Staten het hoofd te bieden.

In 1955 begonnen de onderhandelingen tussen de zes landen over verdergaande economische samenwerking. Men wilde in een periode van twaalf tot vijftien jaar de tolmuren stap voor stap afbreken en concurrentievervalsing uitbannen. Men wilde geen contingentering van de invoer of subsidiering van bepaalde bedrijfssectoren meer, maar kartelvorming tussen bedrijven. Prijsafspraken en *dumping* moesten uitgebannen worden. Een gemeenschappelijke markt op basis van kapitalistische concurrentie, waarbij de vrije handel voorop moest staan. Een zakelijk-economische benadering zonder enige verwijzing naar een supranationale autoriteit. Deze plannen leidden in 1957 in Rome tot de oprichting van de Europese Economische Gemeenschap (EEG) en de Euratom, de gemeenschap voor atoomenergie.

De basis van de Europese eenwording was het Verdrag van Rome van 1957, dat in de kern een verdrag voor economische samenwerking was. Het Verdrag bevatte een aantal bepalingen die tot een sociaal beleid opriepen, maar de werking van de vrije markt werd als middel daartoe gezien. Zo bepaalt artikel 2 van het Verdrag: “De Gemeenschap heeft tot taak, door het instellen van een gemeenschappelijke markt en door het geleidelijk nader tot elkaar brengen van het economisch beleid van de lidstaten te bevorderen de harmonische ontwikkeling van de economische activiteit binnen de gehele Gemeenschap, een gestage en evenwichtige expansie, een grotere stabiliteit, een toenemende verbetering van de levensstandaard en nauwere betrekkingen tussen de in de Gemeenschap verenigde staten.”

Het sociale beleid was er op gericht om de marktwerking vlot te laten verlopen, maar sociaal beleid was geen doel op zich. Een bekend voorbeeld is het recht op gelijke beloning van mannen en vrouwen, dat de EEG al in 1957 in haar Verdrag opnam. De primaire reden hiervoor was niet het voeren van sociaal beleid, maar het voorkomen van een nadelige positie ten opzichte van Frankrijk, dat dit recht al in de Grondwet had staan. Overigens, in de praktijk is die gelijke beloning tot op de dag van vandaag nog steeds geen realiteit! Een andere illustratie van deze benadering van sociale politiek, is de coördinatie van regelingen op het vlak van de sociale zekerheid. Een van de vier in het Verdrag van Rome gekoesterde vrijheden is het ‘vrije verkeer van werknemers’, met als einddoel één Europese arbeidsmarkt. Om die te bereiken, moeten belemmeringen voor dit vrije verkeer van werknemers uit de weg geruimd worden en een middel daartoe is de coördinatie van het stelsel van sociale zekerheid.

Bij de start van de EEG zijn een aantal beleidsinstrumenten ontwikkeld, om de ongelijke ontwikkeling van regio's tegen te gaan. Er werden een Europese Investeringsbank (EIB) en een Europees Sociaal Fonds (ESF) opgericht die de geografische en beroepsmobiliteit moesten bevorderen. Artikel 118 van het Verdrag definieerde het sociale beleid, maar gaf daarvoor echter geen juridische basis. In de daaropvolgende jaren kwam wel enige regelgeving tot stand op het gebied van vrij verkeer en gelijke behandeling van mannen en vrouwen, maar pas zeventien jaar later kwam er een eerste Europese richtlijn op sociaal gebied, die echter ook nog weinig voorstelde.

Er is, en wordt, veel gesproken over een sociaal Europa, maar in werkelijkheid is de sociale politiek op Europees vlak nooit van de grond gekomen. Een werkelijk sociaal beleid zou er op gericht zijn alle leden van een samenleving een menswaardig bestaan te garanderen. Dat impliceert het beschermen van haar burgers tegen krachten die een menswaardig bestaan bedreigen. Zoals krachten van de vrije markt die niet geleid worden door het streven naar een menswaardig bestaan voor velen maar naar winst voor een kleine groep. Van zo'n vorm van sociaal beleid was, en is, er geen sprake. In plaats daarvan streeft de EU ernaar om haar burgers zo sterk mogelijk te onderwerpen aan de marktwerking met als resultaat dat de openbare diensten afgebouwd worden ten voordele van privébedrijven. Het monetair beleid levert burgers en staten uit aan private geldschietsters en *rating*-bureaus en het economisch beleid, en daarmee het sociale beleid, wordt steeds meer bepaald door technocraten en instellingen zonder enige democratische controle.

De opkomst van het neoliberale beleid

Halverwege de jaren zeventig werd Europa, net als de rest van de wereld, geconfronteerd met economische neergang. In 1974 en 1975 was er sprake van de eerste naoorlogse recessie. Al aan het einde van de zestiger jaren begonnen in de Verenigde Staten en Europa de bedrijfswinsten terug te lopen. In de jaren zeventig kwam daar het duurdurder worden van de olie bij. In het najaar van 1973 brak de Jom Kippoer-oorlog uit in het Midden-Oosten. De Arabische OPEC-landen draaiden de oliekraan dicht en in zowel Europa als Amerika ontstond een nijpend energietekort.

Ook op monetair vlak waren er grote veranderingen. Tijdens de oorlog in Vietnam verloren veel landen het vertrouwen in de Amerikaanse economie. Omdat ze er niet zeker waren dat de Amerikaanse dollar zijn waarde zou behouden, gingen de landen reserves in goud aanleggen. Hierdoor

verminderde de Amerikaanse goudvoorraad sterk. In maart 1973 zagen de Amerikanen zich genoodzaakt de goudstandaard los te laten, waarmee een einde kwam aan het systeem van Bretton Woods, het systeem waarbij de waarde van alle nationale valuta gekoppeld waren aan de dollar en de dollar aan het goud. Door deze loskoppeling van valuta werden gigantische speculaties met valuta mogelijk. Ook werden allerlei barrières voor internationaal kapitaalsverkeer opgeruimd. Zo deed neoliberale politiek van vrije marktwerking ook haar intrede in het kapitaalsverkeer.

Herstructurering van de economie

In Europa kwam er vanaf midden jaren zeventig een proces van herstructurering van de economie op gang. Tot die tijd kende Europa grote industrieën, die voor een deel nog gebaseerd waren op de koloniale situatie wat betreft de levering van grondstoffen en de afzet van producten. In Nederland waren de schoen- en leerindustrie in Brabant, de textielindustrie in Twente, de kolenmijnen in Limburg, de grote metaal- en scheepsbouwindustrie en, niet te vergeten, de landbouw van groot belang voor de werkgelegenheid.

Met de crisis in de jaren zeventig begonnen Europese bedrijven hun productie te verplaatsen naar lagelonenlanden. Bovendien werd in veel bedrijfstakken sterk geautomatiseerd en gemechaniseerd en werd de productie geconcentreerd in grote productie-eenheden. Er waren veel minder arbeidskrachten nodig dan voorheen.

De overcapaciteit van de traditionele zware industrie in Europa, vooral die in de staalproductie, werd nog versterkt door de concurrentie uit het Verre Oosten: Korea, Japan. De noodzaak van een sanering drong zich op, maar geen enkel Europees land van de EEG wilde de eigen staalsector saneren. Daarop greep de verantwoordelijke Eurocommissaris, Etienne Davignon, in en vaardigde dwingende productiequota uit. De vermindering van de staalproductie zorgde ook voor een terugloop van de kolenproductie. De herstructurering van deze twee sectoren leidde in verschillende Europese regio's tot grote werkloosheid en armoede. Ook andere sectoren leden onder crisis en vanaf begin jaren tachtig begon in alle Europese landen de werkloosheid op te lopen.

Bestrijding van de armoede

Terwijl de gemeenschappelijke markt volop in ontwikkeling was en het project van de politieke samenwerking stagneerde, bleef de Europese sociale politiek in de praktijk ver achter bij de fraai geformuleerde doelstellingen. In een resolutie van 21 januari 1974 formuleerde de Raad van Regeringsleiders een sociaal actieprogramma voor de bestrijding van de armoede. Ter uitvoering hiervan nam de Raad de daaropvolgende jaren een aantal

JOBS

besluiten over meerjarige programma's ter bestrijding van de armoede en sociale uitsluiting. Op 22 juli 1975 werd een programma voor 'modelstudies' en 'modelprojecten ter bestrijding van armoede' vastgesteld. Dit werd gevolgd door een besluit voor 'een specifieke communautaire actie ter bestrijding van de armoede', waarin werd voorzien in een vierjarig programma (1985-1988). We zullen verderop zien dat zelfs deze eerste, maar volstrekt onvoldoende, aanzetten tot het opzetten van armoedebestrijdingprogramma's waarvoor op de begroting weinig geld werd uitgetrokken, voor sommige regeringsleiders nóg te veel was. Nadat het programma in de jaren tachtig enigszins was uitgebreid, werd het begin jaren negentig stopgezet.

De doorbraak van het neoliberalisme

Het begin van de jaren tachtig, met het aan de macht komen van Ronald Reagan in de VS en Margaret Thatcher in Groot-Brittannië, liet een ware doorbraak in de doorvoering van de neoliberale politiek zien. In Nederland werd die doorbraak gemarkeerd door de parlementaire enquête over de scheepsbouw, die leidde tot een fundamenteel andere industriepolitiek. Actief overheidsingrijpen in de economie werd een taboe. De staatssteun aan bedrijven die de concurrentie met bedrijven uit het buitenland niet konden volhouden, werd volledig afgebouwd. De markt moest bepalen wat er waar en wanneer werd geproduceerd.

In die tijd, in 1982, werd ook het Akkoord van Wassenaar gesloten tussen vakbondsleider Wim Kok en werkgeversvoorzitter Chris van Veen. Dit akkoord ging over de flexibilisering van de economie. Hierin stemden de vakbonden in met een matiging van de lonen in ruil voor een vage toezegging van arbeidstijdverkortung van de kant van de werkgevers. In dat zelfde jaar leidde topman Wagner van Shell een commissie die een reeks rapporten uitbracht over de hervorming van de economie, die vervolgens de basis zouden vormen van de regering Lubbers die in 1982 aantrad.

Het kabinet Lubbers stelde bezuinigingen op de overheidsuitgaven centraal. Daarnaast streefde men naar lastenverlichting voor de bedrijven, een beperking van de arbeidskosten door loonmatiging en een vermindering van de bureaucratie. In het regeerakkoord werd afgesproken om jaarlijks zeven miljard gulden, ongeveer twee procent van het nationaal inkomen, te bezuinigen bij een veronderstelde loonmatiging van twee procent per jaar. Het neoliberale beleid werd in de steigers gezet. De AAW werd afgeschaft en vervangen door de Wet arbeid jonggehandicapten (Wajong) en de Wet Arbeidsongeschiktheidsverzekering Zelfstandigen (WAZ). Ook de Wet Werkloosheidsvoorziening (WWV) werd afgeschaft. De percentages van het laatstverdiende loon, waarop in verschillende regelingen de uitkering werd gebaseerd, werden verlaagd. Inmiddels zijn deze wetten al weer afgeschaft en de regelingen verder uitgekleed.

Toch kunnen we deze periode wat betreft sociale zekerheid in verschillende Noord-Europese Landen, waaronder Nederland, als een soort overgangperiode beschouwen. Er waren wel bezuinigingen op dit gebied, maar deze waren vergeleken met de bezuinigingen van nu nog tamelijk beperkt. Een van de redenen daarvoor was de nog relatief grote kracht van de arbeidersbeweging. De arbeiders in de traditionele industrieën waren meestal goed georganiseerd in vakbonden. Zij zouden zich niet zomaar naar de slachtbank van het ontslag laten voeren. Om de protesten tegen de oplopende werkloosheid en de afbouw van de industrie te matigen werd de Wettelijke Arbeidsongeschiktheidsverzekering (WAO) gebruikt als afvoerputje. Vakbonden en werkgevers kwamen sociale plannen overeen, waarbij vele oud-vakarbeiders in de WAO terechtkwamen – de afbouw van deze en andere regelingen zou pas later beginnen. In plaats van de manlijke vakarbeiders met een vast contract, kwamen er nu veel jongeren en vrouwen op de arbeidsmarkt. Zij vervulden de lagerbetaalde flexibele deeltijdbanen in de opkomende diensteneconomie. Zij waren, en zijn, veel minder in vakbonden georganiseerd.

Naar een neoliberale strafstaat

In 1985 kende de Europese Gemeenschap volgens officiële cijfers een werkloosheid van 10,9 procent. In 1990 was dit percentage gedaald tot 8,3 procent, maar was nog steeds zeer hoog. Er waren grote verschillen tussen de regio's. In Ierland en Spanje was de werkloosheid in dat jaar 16 procent. Vooral jongeren en vrouwen werden sterk door werkloosheid getroffen en meer dan de helft van de Europese werklozen was langdurig werkloos.

Flexibilisering van de arbeidsmarkt

Eind jaren tachtig begonnen de beleidsmakers in Noord-Europese landen anders te denken over sociale zekerheid en werkgelegenheid. Men begon te spreken over 'uitkeringsfabrieken' waarin uitkeringsgerechtigden aan hun lot werden overgelaten. Dat was niet goed voor de mensen. Er moest een meer 'activerende' politiek komen, mensen moesten gestimuleerd worden om aan het werk te gaan, 'in het belang van henzelf'.

In werkelijkheid ging het echter niet om de belangen van de mensen, maar om het goedkoper en flexibeler maken van de arbeid en het bezuinigen op de sociale zekerheid, om zo de lasten voor bedrijven te verminderen en de winsten te herstellen. Zo moest ook de herstructurering van de economie, het sluiten van bedrijven en het openen van nieuwe bedrijven,

vergemakkelijkt worden. Arbeidskrachten moesten daar ingezet kunnen worden waar ze tijdelijk nodig waren en gemakkelijk ontslagen kunnen worden wanneer ze niet meer nodig waren.

De ideologie van flexibilisering van de arbeidsmarkt en de sociale zekerheid is begin jaren negentig vanuit de Verenigde Staten over de rest van de wereld verspreid. De 'neoliberale strafstaat' werd in de steigers gezet. Het begon in verschillende steden in de Verenigde Staten, met name in New York, waar de republikeinse burgemeester Roberto Giuliani in 1994 begon met het zero tolerance-beleid. In de verbreiding van de nieuwe ideologie speelden conservatieve denktanks zoals het Manhattan Institute, de Heritage Foundation en The American Enterprise Institute een belangrijke rol. Het door hen ontwikkelde begrippenapparaat zou later door bestuurders, uitvoerders en wetenschappers in vele landen overgenomen worden. Zoals het principe van 'work first' – eerst aan het werk, en dan pas een uitkering – bij de benadering van werklozen. Desnoods was dit zinloos en zwaar gesubsidieerd werk, maar je kreeg geen uitkering zonder tegenprestatie. In Nederland was de ideologische basis voor de neoliberale strafstaat al begin jaren negentig gelegd, tijdens het kabinet Lubbers/Kok. Het begrippenapparaat van de Amerikaanse instituten viel hier dan ook in goede aarde.

Neoliberale strafstaat

We kunnen deze ontwikkeling samenvatten met de term 'neoliberale strafstaat'. Hoe ziet zo'n staat eruit? Er wordt een controle- en beheersingsprogramma opgetuigd, met politieagenten en andere controleurs die permanent aanwezig zijn in 'arme buurten'. Het gevangenisstelsel wordt uitgebreid en het strafrechtstelsel uitgebreid met rechters voor 'gevaarlijke jeugdigen', terwijl het aantal opbouwwerkers, sociale hulpverleners en hulpverleners in de gezondheidszorg wordt verminderd. Het aantal preventieve hechtenissen wordt uitgebreid. Veelplegers die uit het hulpverleningscircuit zijn gevallen of daar geen toegang toe hebben, worden hard aangepakt. Bij buitenlanders zonder verblijfsvergunning wordt de normale rechtsgang omzeild door ze bij overlast op te pakken op basis van het feit dat ze geen papieren hebben. Arbeidsbureaus, inmiddels omgedoopt tot 'het Centrum voor Werk en Inkomen', en uitkeringsinstanties krijgen een actieve rol in het disciplineren en het straffen van de armen. Heel handig, want zij beschikken immers over de informatie en het personeel voor een fijnmazige bewaking van 'problematische bevolkingsgroepen'.

Nederland was samen met Engeland een belangrijke proeftuin voor de neoliberale strafstaat. In Engeland werden achtereenvolgens de kortingen

op de bijstand en het systeem van bijstand-in-ruil- voor-een-tegenprestatie overgenomen. In Nederland hebben onder andere Amsterdam en Rotterdam als proeftuin gefungeerd. De verbreiding van de nieuwe denkbeelden, door het opzetten van kleinschalige projecten volgens de nieuwe methoden, was een bewuste politiek. De propagandisten van *work first*-methoden benadrukten dat je met voorstellen niet naar de centrale regering moet stappen. Dat zou maar publiciteit, maatschappelijke discussie en verzet van bijvoorbeeld vakbonden oproepen. In plaats daarvan moesten er kleine projecten worden voorgesteld. In deze projecten werd veel geld gestoken. De projecten moesten dan zo succesvol zijn dat ze daarna steeds meer zouden worden overgenomen. Het was belangrijk dat er van deze projecten succesvolle uitstroomcijfers werden gepubliceerd, mogelijk gemaakt door intensieve en kostbare begeleiding van werklozen. Ook met tevredenheidsonderzoeken onder de uitkeringsgerechtigden werd het succes van deze aanpak aangetoond. Vervolgens werden de regelingen op grotere schaal ingevoerd, zonder dat daarvoor veel geld werd uit getrokken. In een later stadium werd deze aanpak in wetgeving vastgelegd.

De Europese manier

De politionele en strafrechtelijke maatregelen naar Amerikaans voorbeeld ter vervanging van de bijstand, werden in Europa niet zonder meer overgenomen. In de Europese landen, met hun sterke christendemocratische of sociaaldemocratische tradities, werden de nieuwe maatregelen vooral gepresenteerd als een aanvulling, als een manier om de armoede op een nieuwe manier te bestrijden. Men zocht naar een eigen Europese neoliberale strafstaat, aangepast aan de politieke en culturele tradities van Europa. Naast de invoering van de strafstaat, handhaafde men gedeeltelijk de welvaartsstaat van de jaren zeventig. Zo was er aan de ene kant sprake van verscherping van de sollicitatieplicht en aan de andere kant werden er in verschillende landen maatregelen genomen op het gebied van gesubsidieerde arbeid.

In de jaren tachtig waren er discussies over de noodzaak van sociaal beleid op Europees niveau. Vanuit de samenleving was er kritiek op het ontbreken van een Europese werkgelegenheidspolitiek en een sociaal beleid. De regeringsleiders pareerden de verwijten met het argument dat juist de totstandkoming van een Europese markt en de herstructurering van de economie tot veel nieuwe banen zou leiden.

Soms werden er symbolische stappen gezet. In december 1989 tekenden elf van de twaalf lidstaten het Europees Sociaal Handvest voor de Werkenden. Alleen Groot-Brittannië, onder leiding van Margaret Thatcher, tekende niet. Dit handvest stelde in de praktijk echter niets voor. Het was niet meer dan

een intentieverklaring van de elf lidstaten om de rechten van werkenden op EG-niveau te verbeteren. Het had geen juridische waarde. Bovendien beperkte het handvest zich tot de rechten van de werkenden van de EG. De mensen die niet aan het arbeidsproces deelnamen, werden uitgesloten. Vanuit het Europees Parlement werden in de jaren daarna pogingen gedaan het sociaal beleid meer inhoud te geven. Zo nam het Parlement in 1990 een rapport aan over sociale grondrechten. Daarin werd een honderdtal voorstellen gedaan om op Europees niveau afspraken te maken over een sociaal beleid. Daarbij dook voor het eerst het idee op om minimumnormen voor het inkomen op Europees niveau vast te stellen, om te voorkomen dat door beleidsconcurrentie landen in onderlinge strijd in een spiraal naar beneden zouden raken. Van een uitvoering daarvan is echter tot nog toe niets terecht gekomen.

Eenheidsmarkt

Op 1 januari 1986 traden Spanje en Portugal toe tot de EEG. In de negen jaar daarna, dus van 1986 tot 1995, bereikte de EEG met twaalf lidstaten een voltooiing van de interne markt. De in 1985 aangetreden Europese Commissie, onder leiding van de energieke voorzitter Delors, speelde daar een belangrijke rol in. In een witboek Europa zonder Grenzen 1992 ontwikkelde de Commissie een concreet programma voor de volledige realisatie van een eenheidsmarkt. Uiterlijk 1 januari 1993 zouden de twaalf lidstaten van de EU een grote en geïntegreerde markt moeten vormen. Deze doelstelling werd opgenomen in de Europese Eenheidsakte die in 1986 werd bekrachtigd.

Er werd voor gekozen om absolute voorrang te verlenen aan de marktmechanismen in de werking van de Europese Gemeenschap. Dit was mede het gevolg van een intensieve lobbycampagne door de Europese Ronde Tafel van Industriëlen (ERT). Alle fysieke, technische en fiscale belemmeringen die de vrijemarktwerking zouden kunnen verstoren moesten verdwijnen. De overheidsinmenging in de economie moest teruggedrongen worden en een proces van deregulering en privatisering werd doorgezet. De overheidsdiensten werden gezien als hindernissen voor de verwezenlijking van de binnenlandse markt en zouden stuk voor stuk, vanaf het begin van de jaren negentig, het mikpunt worden van Europese richtlijnen.

De rol van de overheid moest worden beperkt tot het stimuleren van het concurrentievermogen van de bedrijven. De grootste bedrijven werden steeds meer multinationala en konden hun activiteiten steeds gemakkelijker daar naar toe verplaatsen waar de omstandigheden voor hen het gunstigst waren. Om de concurrentiekracht van de bedrijven te versterken en de bedrijfswinsten te laten stijgen, moesten de lonen omlaag, de intensiteit van

de arbeid omhoog en alle zogenoemde ‘onnuttige’ uitgaven moesten worden afgeschaft. Werkzekerheid werd verleden tijd, de werkgever kon morgen beslissen om de bedrijfsactiviteiten naar elders te verplaatsen.

Verdrag van Maastricht

De volgende belangrijke fase in de Europese politiek is het Verdrag van Maastricht, dat in december 1991 tot stand kwam. Er werd uitgegaan van drie pijlers. De eerste pijler omvatte het milieubeleid en sociaal-economisch beleid, de tweede pijler het buitenlands beleid en militaire zaken, de derde pijler de bestrijding van criminaliteit.

Over de eerste pijler, de bevoegdheidssfeer van de Europese Gemeenschap en de nieuwe beleidsterreinen op sociaal-economisch gebied, verliepen de onderhandelingen in eerste instantie vlot. Vooral over de Europese Monetaire Unie (EMU) en de invoering van een gemeenschappelijke munt was men het snel eens. Men wilde de laatste fase van de EMU laten ingaan op 1 januari 1999 en men stelde strikte criteria op: het begrotingstekort mocht niet meer zijn dan drie procent van het BNP en de totale staatsschuld niet meer dan zestig procent van het BNP. De bestaande gemeenschapsstructuren (pijler 1) werden uitgebreid met intergouvernementele samenwerking op bepaalde terreinen zoals buitenlands beleid en interne veiligheid (pijler 2 en 3), waardoor de Europese Unie in pijler 1 een feit werd.

De tekst op het gebied van buitenlandse veiligheid en defensie was behoorlijk vaag. De doelstellingen met betrekking tot sociale samenhang en de gelijke welvaartsontwikkeling van de regio's werden bij de onderhandelingen over Maastricht uitgebreid bediscussieerd.

Wat betreft de sociale politiek lagen de Britse conservatieven voortdurend dwars. Uiteindelijk werd voor hen een beroep gedaan op de *opting out*-formule, wat betekent dat die passages voor hen niet van toepassing waren. Met het oog op de komende gemeenschappelijke munt, de euro, werd onder druk van Spanje, Portugal, Griekenland en Ierland moeizaam onderhandeld over nieuwe tegemoetkomingen aan de perifere lidstaten. Er werd uiteindelijk een protocol aan het verdrag toegevoegd, waarin een ‘cohesiefonds’ werd opgericht. Lidstaten waarvan het BNP beneden de negentig procent van het Europees gemiddelde ligt zouden hier een beroep op mogen doen.

Het Verdrag van Maastricht trad op 1 november 1993 in werking. De Britse conservatieven waren tevreden. Het federale staatsprincipe was afgevoerd, de Europese Gemeenschap was slechts een van de drie pijlers van de Unie en Engeland bleef buiten de sociale doelstelling van de EMU.

Coördinatie van de arbeidsmarkt en armoedebestrijding

Met de inwerkingtreding van het Verdrag van Maastricht in 1993 was de eenheidsmarkt een feit. Er was nu vrij verkeer van kapitaal, goederen en diensten. Alleen voor het verkeer van personen waren er nog hindernissen. Het Verdrag van Maastricht en de eenheidsmarkt brachten geen nieuw enthousiasme voor de Europese eenwording. De geloofwaardigheid van het Europese project werd vooral aangetast door het ontbreken van een consistent werkloosheidsbeleid. De lidstaten hadden de Unie niet uitgerust met financiële en institutionele instrumenten voor een adequate bestrijding van de werkloosheid. Dit onvermogen woog zwaar op de beeldvorming.

Werkloosheid en armoede

De bestrijding van werkloosheid bleef een nationale zaak. Eurocommissaris Delors probeerde in 1993 enige Europese coördinatie tot stand te brengen met het witboek Groei, Competitiviteit en Tewerkstelling. Hierin vinden we de eerste contouren van wat later de Strategie van Lissabon zou gaan heten. Het ging er volgens het witboek om hoe de flexibilisering van de arbeidsmarkt op Europees niveau bevorderd kon worden. Dit natuurlijk in het kader van het neoliberale beleid, met een eenzijdige nadruk op economische eenwording en de belangen van het bedrijfsleven. Het flexibeler maken van de arbeidsmarkt werd als noodzakelijk gezien in het kader van de herstructurering van de economie. En die flexibilisering zou op Europees niveau gestimuleerd moeten worden. De gemeenschappelijke markt met vrije concurrentie was een feit, de lidstaten waren gedwongen zich aan te passen aan de markt en hadden geen ruimte meer voor een zelfstandig nationaal sociaal beleid.

In 1986 was er, zoals we gezien hebben, een meerjarenprogramma voor armoedebestrijding opgesteld. In een persbericht van 23 januari 1996 kondigde de Europese Commissie aan, dat er in dat kader een subsidie van zes miljoen ECU – de toenmalige Europese financiële rekeneenheid en voorloper van de euro – was toegekend voor 86 projecten ter bestrijding van sociale uitsluiting. Dit schoot de Britse regering in het verkeerde keelgat. Europa mocht zich niet met armoedebestrijding in de lidstaten bemoeien, vond de Britse regering. Zij begon een rechtszaak bij het Europees Gerechtshof, dat moet toezien op de uitvoering van de Europese verdragen, om dit programma ongedaan te maken. En met succes. Het Gerechtshof concludeerde, dat de Europese Commissie zich niet met armoedebestrijding als rechtstreeks doel mocht bezighouden.

Hoe stond het ondertussen met de armoede en werkloosheid in Europa? Begin jaren negentig waren er volgens officiële cijfers 65 miljoen mensen

in Europa die onvoldoende inkomsten hadden om in de kosten van levensonderhoud te voorzien. Volgens cijfers van de EU uit 1997 liep zeventien procent van de Europese bevolking in die periode kans om in armoede terecht te komen. Ongeveer zeven procent kon worden beschouwd als blijvend arm, wat betekent dat zij minstens drie jaar onder de armoedegrens leven. De werkloosheidscijfers in de EU varieerden van elf procent in Nederland en Denemarken tot vierentwintig procent in Portugal. In Nederland waren er volgens de officiële definitie 400.000 werklozen. Dat wil zeggen: mensen die een baan zochten van meer dan vijftien uur per week, die onmiddellijk beschikbaar waren en die ingeschreven stonden bij een arbeidsbureau. Het aantal mensen dat graag zou willen werken werd geschat op anderhalf miljoen.

Jongeren in opstand

Begin jaren negentig kwamen jongeren en werklozen in Frankrijk, en later ook in Duitsland, in opstand. De werkloosheid in Frankrijk was hoog: ongeveer twaalf procent van de beroepsbevolking zat zonder werk. De Franse regering wilde het minimumloon voor jongeren, schoolverlaters, verlagen en een combinatie van school en werk invoeren, omdat volgens de regering de schoolopleiding niet aansloot bij het beschikbare werk. Deze voorstellen van premier Edouard Balladur leidden tot een storm van protest. Wekenlang demonstreerden Franse jongeren massaal tegen de regering. Niet alleen studenten en scholieren, die bij het verlaten van school nog slechts een minimaal loon zouden gaan verdienen, maar ook de lageropgeleide kansarme jongeren uit de buitenwijken kwamen in opstand. De demonstreerende jongeren hielden wekenlang vol en kregen hun zin. De omstreden maatregel werd ingetrokken. Daarvoor in de plaats kwam er een subsidie voor bedrijven die langdurig werkloze jongeren in dienst nemen. De Franse acties in de winter van 1994 kende vele vormen. Er werden marsen gehouden door werklozen en anderen die zich sociaal uitgesloten voelden, daklozen en illegalen en mensen met tijdelijk werk. De marsen werden georganiseerd door een samenwerkingsverband van lokale actiegroepen. Dit samenwerkingsverband was in 1993 opgezet door linkse vakbondskaders uit verschillende vakbonden en door de vier belangrijkste organisaties van werklozen. Er was sprake van een nieuwe sociale beweging, met als kenmerken: basisautonomie, samenwerking over politieke scheidslijnen heen en innovatieve offensieve acties.

Om aan de criteria van de Europese Unie te voldoen, moest in 1995 ook Frankrijk bezuinigen. De toenmalige premier Alain Juppé lanceerde een plan om fors te bezuinigen op de ambtenarenpensioenen. Dit leidde tot fel verzet van de vakbonden. In november, december 1995 kwam het tot een massale stakingsbeweging. Ook in Duitsland waren er protesten. “Ze willen

dat we onze hoop verliezen, maar ze moeten er rekening mee houden dat we ons geduld verliezen,” was de leus waarmee Duitse werklozen de straat op gingen. Op 29 oktober 1993 protesteerden werklozen in honderden Duitse steden tegen het gedwongen tewerkstellen van werklozen en tegen de afbraak van de bijstand. Het was voor het eerst dat er sprake was van een brede coalitie van vakbonden, jongeren, ouderenorganisaties, welzijnsinstellingen en zelfs sportverenigingen.

Verdrag van Amsterdam

De acties in Frankrijk en Duitsland straalden uit naar andere landen. In september 1996 vergaderden in Florence activisten uit verschillende Europese landen over acties op Europees niveau. Zij namen een verklaring aan waarin kritiek werd geleverd op het project van de Europese Unie. Op 23 februari 1997 werd in Brussel een grote bijeenkomst gehouden van werklozenorganisaties en vakbondsleden waar werd besloten de Euromarsen tegen Werkloosheid, Armoede en Sociale Uitsluiting te organiseren. Zeshonderd afgevaardigden uit verschillende Europese landen vergaderen in de Vrije Universiteit van Brussel over de opzet. Men besloot op 14 april 1997 met de eerste marsen te beginnen. Eindpunt van de marsen werd Amsterdam, waar in juni 1997 een top van Europese regeringsleiders werd gehouden. In Frankrijk was sociaaldemocraat Lionel Jospin in 1997 president geworden en de werkloosheidsbestrijding had bij hem hoge prioriteit. Terwijl 50.000 werklozen en vakbondsgroepen door de straten van Amsterdam marcheerden, eiste Jospin in juni 1997 tijdens de Eurotop in Amsterdam een Europees fonds voor het terug dringen van de werkloosheid. Ook in Engeland waren de sociaaldemocraten inmiddels aan de macht gekomen. In mei 1997 won Tony Blair de verkiezingen en dit opende de mogelijkheid het sociale en werkgelegenheidsbeleid op de agenda te zetten. De lidstaten legden zich in het Verdrag van Amsterdam de verplichting op om elkaar te raadplegen en tot gezamenlijke richtlijnen voor sociaal beleid te komen, de zogenaamde ‘richtsnoeren’.

Kanselier Helmut Kohl, premier Wim Kok en Tony Blair wezen de instelling van een fonds voor werkloosheidsbestrijding af. Ze hielden strak vast aan de afspraken die in Maastricht waren gemaakt over de criteria voor de totstandkoming van een Europese Monetaire Unie. En dat betekende: rigoureuus terugdringen van het financieringstekort van de overheid, en dus: grote bezuinigingen. Nadat Jospin als concessie was toegezegd dat er een ‘werkgelegenheidstop’ zou komen, verbond ook hij zich aan de monetaire uitgangspunten voor de EMU. Dit betekende dat ook zijn regering drastische bezuinigingen moest gaan doorvoeren.

Werkgelegenheidstop

Op de Werkgelegenheidstop, in november 1997 in Luxemburg, besloten de regeringsleiders tot een Europese 'werkgelegenheidsstrategie'. Deze strategie berustte op vier pijlers: inzetbaarheid, ondernemerschap, aanpasbaarheid en gelijke kansen. Ieder jaar moesten de betreffende ministers in de Raad voor Werkgelegenheid en Sociale Zaken, een aantal richtsnoeren goedkeuren die de lidstaten uit moesten voeren in het kader van een 'nationaal actieplan'.

We besteden wat ruimer aandacht aan deze werkgelegenheidsstrategie omdat de uitgangspunten ervan tot op de dag van vandaag het fundament vormen van de Europese politiek. Op Europees niveau streefde men nu naar een beleid, dat in Nederland al langer bestond. Dit beleid heeft de volgende kenmerken:

1. Bezuinigingen op de overheidsuitgaven, met name op de sociale zekerheid. Dit om aan de criteria van Maastricht te voldoen en om te zorgen dat werkgevers minder loonkosten hebben door een daling van de premies en belastingen die zij moeten betalen.
2. Een daling van de loonkosten voor de werkgevers door loonmatiging, te bereiken door overleg met de vakbonden waarbij zij ertoe worden gebracht van looneisen af te zien of die zeer te matigen.
3. Het bevorderen van flexibele arbeid door afschaffing van rechtsbescherming voor werkenden, het mogelijk maken van tijdelijke contracten en het bevorderen van uitzendwerk.
4. Een werkgelegenheidsbeleid met drie kenmerken:
  - a. Klaarstomen van werklozen voor de vacatures die ontstaan in de sector van de flexibele arbeid door cursussen, heroriëntatiegesprekken, strakke begeleiding, het onder druk zetten van werklozen middels strafkortingen en het ontwikkelen van een 'sluitende aanpak' waarbij wordt geprobeerd te voorkomen dat er langdurige werkloosheid ontstaat.
  - b. Het creëren van een sector waarin werklozen in ruil voor hun uitkering moeten werken of terecht komen in zwaar gesubsidieerde banen waar ze weinig verdienen, ook weer met het doel om ze te laten doorstromen naar regulier betaald werk.
  - c. Het opzetten van grootschalige infrastructurele projecten, zoals: vliegvelden; wegen; spoorlijnen en havens, waar veel ondernemingen goedkoop gebruik van kunnen maken om het zo voor hen aantrekkelijker te maken zich in Europa te vestigen.
5. Privatisering van overheidsdiensten en het opzetten van publiekprivate samenwerkingsvormen onder andere bij investeringen in de infrastructuur, welzijnswerk, opbouwwerk in buurten en het werkgelegenheidsbeleid.
6. Het ontwikkelen van een 'werknemerskapitalisme', waarbij het bezit

van een eigen huis wordt bevorderd, evenals een kapitaaldekkingstelsel in de pensioenen en particuliere verzekeringen tegen risico's als arbeidsongeschiktheid, werkloosheid of ziekte.

In het Europese werkgelegenheidsbeleid komen deze uitgangspunten tot uiting in vier pilaren, die op de Top in Luxemburg zijn vastgesteld:

1. *Employability*: Arbeidskrachten moeten voortdurend zorgen dat hun kennis en vaardigheden aansluiten op wat de markt vraagt. Beroepsgerichte scholing en 'levenslang leren' zijn de uitgangspunten.
2. Bevordering van de ondernemersgeest door deregulering, waarbij het gemakkelijker wordt een onderneming te starten en te leiden.
3. Vermogen tot aanpassing van ondernemingen en arbeidskrachten aan veranderende technologieën en markten, industriële herstructureringsprocessen en ontwikkeling van nieuwe producten en nieuwe dienstverleningsvormen. Een voortdurende aanpassing aan veranderingen in de arbeidsorganisatie is noodzakelijk, waarbij juridische regelingen die de positie van werknemers beschermen flexibeler moeten worden. (Regelingen op het gebied van onderbreking van het werk door zorgarbeid, flexibele pensionering, afschaffing VUT, levenslang leren, regelingen op het gebied van overwerk, anciënniteitsregelingen).
4. Het laatste punt was 'gelijkheid van kansen' voor minderheidsgroepen. Op zich is dat natuurlijk positief, maar ook dit wordt geplaatst in het kader van het flexibel maken van de arbeidsmarkt.

Na 1997 zijn de regeringen in verschillende landen begonnen met het nemen van maatregelen om aan de Strategie van Luxemburg te voldoen. Dit ging in sommige landen, waaronder Frankrijk en Duitsland, weer gepaard met grote protesten. Europese toppen in de eerste jaren van de nieuwe eeuw werden begeleid door grote demonstraties, van onder andere het Europees Verbond van Vakverenigingen (EVV).

Strategie van Lissabon

In maart 2000 stelde de Europese Raad op de zogenoemde *Dotcom*-top de Strategie van Lissabon vast. Europa moest in 2010 'de meest concurrerende en dynamische kenniseconomie van de wereld' worden met een arbeidsparticipatie van zeventig procent en een economische groei van drie procent. Er ging speciale aandacht uit naar onderzoek en ontwikkeling. Volgens de strategie moest hieraan in ieder land minimaal drie procent van het bruto binnenlands product worden besteed, waarbij het bedrijfsleven tweederde van de benodigde investeringen voor zijn rekening moest nemen en de overheid de rest.

We hebben al gezien dat op de Top van Luxemburg de flexibilisering van de arbeidsmarkt centraal stond. Dit uitgangspunt werd nu uitgewerkt. Het Proces van Luxemburg, de flexibilisering van de arbeidsmarkt, was een van de pijlers van de Strategie van Lissabon. Ieder jaar worden er werkgelegenheidsrichtsnoeren vastgesteld waarmee de lidstaten rekening houden bij het nationale werkgelegenheidsbeleid. Een deel van het beleid ter verwezenlijking van deze doelstelling wordt beschreven in 'nationale actieplannen ter bestrijding van armoede en sociale uitsluiting'. Het Nationaal Actieplan Werkgelegenheid was een jaarlijks verslag waarin lidstaten aangaven hoe ver zij gevorderd waren met het behalen van de Lissabondoelstellingen.

In de tien jaar die volgden op het vaststellen van de Strategie van Lissabon werd in alle Europese landen bezuinigd op de sociale zekerheid. We moeten ons steeds realiseren dat het hier gaat om verplichtingen die de nationale regeringen vrijwillig zijn aangegaan. De neiging bestaat om allerlei maatregelen die het gevolg van dit beleid zijn af te schilderen als verplichtingen vanuit Brussel. Maar de besluiten die tot deze verplichtingen leidden zijn door de regeringen zelf genomen.

Handvest van grondrechten

Eind 2000 bereikte de Europese Raad in Nice vervolgens een akkoord over de tekst van een verdrag waarmee het besluitvormingssysteem van de Europese Unie werd gewijzigd zodat men slagvaardiger kon optreden bij een verdere uitbreiding van de EU. Men proclameerde daarbij het Handvest van de Grondrechten van de Europese Unie. Dit handvest bevatte ook de sociale grondrechten. Het Verdrag van Nice trad op 1 februari 2003 in werking. In het handvest waren de burgerlijke, politieke, economische, sociale en maatschappelijke grondrechten die tot nu toe in diverse internationale, Europese of nationale bronnen waren neergelegd in één tekst samengebracht.

Tienduizenden mensen demonstreerden in de straten van Nice tegen dit handvest. De kritiek was, dat de sociale en democratische grondrechten zoals die in de lidstaten bestonden, met dit handvest werden verkwanseld. Het ging volgens de demonstranten om een neoliberaal project, waarbij het dogma van de vrije markt voorop staat en waaraan de rechten van de burgers ondergeschikt werden gemaakt. Het handvest voorzag in individuele rechten zoals vrijheid van meningsuiting en vrijheid van godsdienst, maar men weigerde in het handvest het recht op een baan vast te leggen, het recht op een baan waarvan je kunt leven en waarin je je kunt ontplooiën. In het handvest werd het recht op goede huisvesting of het recht op een redelijk inkomen niet rechtstreeks geformuleerd. Dit betekende dat de staten geen verplichting hebben iemand te ondersteunen wanneer hij of zij door

omstandigheden niet in zijn of haar onderhoud kan voorzien. Wat dit betreft is het handvest een stap terug ten opzichte van de Nederlandse Grondwet, waarin deze verplichting wél staat.

De begroting van 2001

Het wordt tijd voor een eerste evaluatie. In 2001 was de begroting van de EU 92,569 miljard euro. Deze vertegenwoordigde 1,056 procent van het BNP van de toen vijftien lidstaten. Daarvan kwam 33,46 miljard euro, ofwel één procent, uit de afdracht van de BTW-heffingen door de lidstaten. Van de uitgaven ging 31,57 miljard euro naar het structuurbeleid. Meer dan 40 miljard euro ging naar het landbouwbeleid. Op het eerste gezicht gaat het hier om grote bedragen, maar wanneer we bedenken dat deze begroting maar iets meer dan één procent van het BNP van de aangesloten lidstaten uitmaakte, wordt al duidelijk dat deze begroting een marginale rol speelde in het economisch proces.

Er werd wel een budgettaire orthodoxie ontwikkeld op basis van de Economische en Monetaire Unie in het Verdrag van Maastricht, waarbij de lidstaten gebonden werden in de hoeveelheid geld die ze konden uitgeven. Er werd een gemeenschappelijke economische ruimte ontwikkeld waar spelregels golden en innoverende ontwikkelingen gestimuleerd werden. Met andere woorden: er was sprake van een kapitalistische gemeenschappelijke markt op basis van vrije concurrentie en vrijhandel, waarvoor de EU de spelregels opstelde. Er werd echter op Europees niveau geen overheidsingrijpen ontwikkeld om de negatieve gevolgen, de tegenstellingen tussen arm en rijk en arme en rijke regio's, tegen te gaan.

Het Europese sociaal model in de praktijk

De Europese beleidsmakers hebben het vaak over 'ons Europees sociaal model'. Ze verwijzen daarbij naar de sociale zekerheid, het collectief overleg, het arbeidsrecht en andere sociale wetgeving en ze benadrukken dat het Europees model uniek in de wereld zou zijn. Allerlei hervormingen – vaak enkel verslechtingen –, zouden nodig zijn om de kern van dat sociale model te behouden. Helaas is de werkelijkheid anders.

In de eerste plaats is het niet de EEG of de EU die hebben gezorgd voor deze sociale verworvenheden. Voor zover die verworvenheden er zijn, zijn ze gekomen door sociale strijd en onder druk van de arbeidersbeweging! Zelfs in de lidstaten waar de sociale rechten het best geregeld zijn, vertonen ze nog grote leemten en in heel wat lidstaten, zeker in de nieuwe lidstaten, zijn die rechten zeer mager. De Europese Unie heeft niets gedaan om deze verworvenheden in deze landen in te voeren, maar ze is juist actief bezig

met het afbreken ervan in de landen waar ze het best waren. Dit gebeurt dan steeds ‘om het systeem te redden’, want om de pensioenstelsels, de werkloosheidssystemen of de ziektezorg te redden moeten ze afgebroken worden, is de redenering.

Beleidsmakers verwijzen steeds naar dit Europees sociaal model, maar ze weigeren het te veralgemenen, te harmoniseren door Europese wetgeving. Men beroept zich op ‘de grote verscheidenheid aan systemen in de lidstaten.’ Maar ook de economische infrastructuur, het ontwikkelingsniveau en de mogelijkheden van de verschillende lidstaten was, en is, zeer verschillend. Toch belette dit de beleidsmakers niet om Europese wetgeving in te zetten om de lidstaten op één grote markt tegen elkaar te laten concurreren. En het belette hen ook niet om alle lidstaten hetzelfde neoliberale monetair regime op te leggen.

ARBEIDSTIJDENRICHTLIJN

Een sprekend voorbeeld van de ‘grote sociale ambities’ van de EU is de Arbeidstijdenrichtlijn. Deze richtlijn moet de ‘gezondheid en de veiligheid van werknemers beschermen’. Hierin is onder andere officieel vastgelegd: een maximum werktijd van gemiddeld 48 uur per week (overuren inbegrepen), verplichtte rust van minimum 11 aaneengesloten uren en bescherming bij nachtwerk.

Het lijkt al niet erg ambitieus om het maximum op 48 uur vast te stellen, maar de realiteit is nog veel erger. Deze 48 uur zijn namelijk een gemiddelde over vier maanden. Dit betekent dus dat een werkgever iemand gedurende zes dagen 13 uur per dag kan laten werken, en dit kan compenseren met drie werkdagen van 6 uur in de week daarna. Maar zelfs dat is nog een te positieve voorstelling van zaken, want een lidstaat kan de periode waarover het gemiddelde wordt berekend op zes maanden brengen of zelfs op een jaar. De grens wordt dan gelegd bij maximaal 65 uur per week. En zelfs die grens is nog niet hard.

Groot-Brittannië vond die 65 uur te beperkend en bedong van het begin af aan, al in 1993, een uitzonderingspositie, een zogenoemde ‘opt out’. Londen is daardoor niet gebonden aan deze richtlijn. Aangetrokken door dit voorbeeld, zijn er nu zestien lidstaten die van deze uitzonderingspositie gebruik maken en een opt out genieten. Dit zijn hoofdzakelijk de nieuwe lidstaten in Oost-Europa. Deze landen hadden met hun latere toetreding tot de EU niet de keuze om de euro wel of niet te aanvaarden en ze ontkwamen niet aan de daarvoor geldende criteria, maar aan de arbeidstijdenrichtlijn hoeven ze zich niet te houden.

De Arbeidstijdenrichtlijn is overigens ook in de landen waar hij geldt niet van toepassing op alle werknemers. Sommigen, zoals vrachtwagenchauffeurs, zijn er van uitgezonderd en hun werkweek kan dan zelfs de 65 uur

overschrijden. Toch gaat de Europese Commissie er prat op dat zij wel degelijk optreedt tegen overtreding van de arbeidstijdenrichtlijn, bijvoorbeeld in Griekenland en Ierland waar artsen in opleiding soms 75 of zelfs 100 uur per week werken.

Werkloosheid en afbouw van sociale zekerheid

Tien jaar na het lanceren van de Strategie van Lissabon erkende de Europese Raad in het voorjaar van 2010 dat de doelstellingen niet werden gehaald. In veel Europese landen was de werkloosheid nog steeds zeer hoog.

Europa 2020

Op initiatief van de voorzitter van de Europese Commissie, José Manuel Barroso, heeft de Europese Raad een nieuwe strategie vastgesteld voor de komende tien jaar: de Europa 2020-Strategie. Die strategie stelt als doel dat over tien jaar 75 procent van alle Europeanen tussen de 20 en 64 jaar werken. Ook moet het aantal mensen met een armoedig inkomen omlaag. Minister Piet Hein Donner verzette zich tegen armoedebestrijding als een apart EU-doel voor 2020. “De beste manier om armoede te bestrijden is om te zorgen voor werkgelegenheid,” zei de minister. Hij vreest dat inkomenshulp voor de armlastigste Europeanen hen er alleen maar van weerhoudt om banen te accepteren. Minister Donner wilde dus geen armoedebestrijding als Europees thema en al helemaal geen streefcijfers. Toch keurden de EU-leiders tijdens een Europese Raad in Brussel de doelstellingen voor Europa 2020 goed. “Er zijn landen die hier een conceptueel probleem mee hebben,” legde EU-president Herman Van Rompuy na afloop van een top uit. “Die zien het creëren van werk als de belangrijkste methode om armoede te bestrijden. Als Europa daar maar genoeg aan doet, hoeft je niet nog eens apart over armoede te praten.” Hij noemde geen namen, maar precies zo hadden tevoren de Nederlandse ministers Donner en Maria van der Hoeven hun standpunt toegelicht. Hun argumenten zijn dat ‘Europa niet bevoegd is,’ en ‘dat armoede moeilijk te meten is’ en dat ‘de EU al veel doet voor extra werk.’

De toenmalige premier Jan Peter Balkenende vreesde dat aandacht voor armoedebestrijding ten koste zou gaan van belangrijker doelstellingen, zoals met name economische groei en het scheppen van banen. “Het gaat om versterking van de concurrentiepositie van de EU. Als dat lukt, kunnen mensen aan de slag. Daarmee bestrijdt je sociale uitsluiting,” zei de premier. Duidelijker kun je niet zeggen dat de sociale rechten van de arbeiders ondergeschikt zijn aan de belangen van de ondernemers.

Op 17 juni 2010 keurden de EU-leiders de tienjarenstrategie Europa 2020 in zijn geheel goed. Ook de streefcijfers voor de armoedebestrijding kwamen er in. De Europese Unie wil het aantal mensen dat arm is of dat dreigt te worden, de komende tien jaar met twintig miljoen terugdringen. Volgens de door de Europese Unie gehanteerde definitie telde de EU in 2010 ongeveer honderd miljoen burgers die arm waren of het risico lopen in armoede te vervallen, dat is twintig procent van het totaal. Nederland telde met een percentage van 11,4 procent van de bevolking de minste armen. Afzonderlijke lidstaten moeten plannen voor armoedebestrijding indienen bij de Europese Commissie.

Harmonisatie

Met de Europa 2020-strategie is een nieuwe stap gezet op weg naar een harmonisatie van de verschillende stelsels van sociale zekerheid in de Europese landen. Daarvóór werd bij het werkgelegenheidsbeleid en de sociale zekerheid gewerkt volgens de 'open coördinatiemethode' waarbij de lidstaten verantwoordelijk bleven en alleen op vrijwillige basis het beleid afstemden. Nu wil men de Europese Commissie een grotere rol laten spelen bij het stimuleren van wijzigingen in de sociale zekerheid, door de 'beste werkwijzen' door heel Europa te verspreiden.

De doelstelling van de nieuwe strategie is dat de landen sneller hun financiële markten en sociale zekerheidsstelsels 'hervormen' en verschillende sectoren waar dat nu nog niet het geval is, openstellen voor concurrentie, zoals de energiesector en de telecommunicatiesector. De Europese Commissie kan in de toekomst bij subsidieaanvragen verlangen dat er aan bepaalde voorwaarden wordt voldaan. Bijvoorbeeld in het kader van een ESF-project, een pot waar tien miljard in zit. Maar ook kan men verder lobbyen om bepaalde principes van de sociale zekerheid in alle landen in te voeren. Het komt dus neer op meer privatisering en marktwerking in meer sectoren via publieke Europese aanbesteding dan nu al het geval is.

De nadruk in de Europa 2020-strategie ligt op het versoepelen van het ontslagrecht. Het vorige vijfjarenplan van de Commissie was al sterk gericht op flexibiliteit, nu is dat nog meer het geval. Aan het verschijnsel van de 'werkende armen' wordt geen aandacht besteed, terwijl er meer en meer mensen zijn met werk waarvan ze niet rond kunnen komen. Net als in Amerika, zie je in Europa steeds meer mensen die twee baantjes moeten nemen om rond te komen.

Pensioenen

‘Sociaal beleid’ dat die naam waardig is, zou ook de garantie moeten bieden op een waardige oude dag voor iedereen. De mogelijkheid daartoe is nu groter dan ooit, nu de enorme productiviteit in ieder geval in de westerse wereld de materiële basis daartoe heeft gelegd. Met de huidige enorme werkloosheid in de EU is er alle reden om ouderen vroeger met pensioen te laten gaan, om plaats te maken voor jongeren. Maar in een witboek over pensioenen van februari 2012, herhaalt de Commissie het hele arsenaal aan argumenten waarom er juist langer door gewerkt moet worden.

De cijfers die de Commissie zelf aanvoert, bewijzen echter dat het om een rookgordijn gaat, waarachter alleen de belangen van de kapitaalbezitters schuilen. “De gemiddelde pensioenlasten in de EU bedragen nu al tien procent van het BBP, met een spreiding van zes procent in Ierland tot vijftien procent in Italië, en dit kan in 2060 oplopen tot 12,5 procent,” aldus de Commissie. We hebben het dus slechts over een stijging van 2,5 procentpunten van het BBP in vijftig jaar!

De afgelopen dertig jaar is het loonaandeel in het BBP in de EU-landen gedaald met acht à tien procentpunten van het BBP, en is het aandeel van de winsten in het BBP evenredig gestegen. Maar zelfs de geringste beweging de andere kant op is natuurlijk volstrekt onbespreekbaar. ‘Dat zou de winsten onverantwoord aantasten.’ De Commissie doet in het witboek geen enkele moeite om aan te geven waar, bij een gemiddelde werkloosheid van meer dan tien procent, al die extra banen vandaan zouden moeten komen.

Armoede

In een discussie in het Europees Parlement werd een richtlijn voor een ‘Europese norm van het sociaal minimum’ afgewezen. Door verschillende lobby- en actiegroepen die op Europees niveau actief zijn, waaronder de Euromarsen, wordt al langer gepleit voor een sociaal minimum in alle landen van Europa. Daarbij gaat men er van uit dat dit sociaal minimum gekoppeld is aan de rijkdom van een land en, of, aan wat de mensen gemiddeld in een land verdienen. De uitwerking van de richtlijn in een sociaal zekerheidsstelsel zou dan verder aan de lidstaten kunnen worden overgelaten. Maar een dergelijke richtlijn gaat er voorlopig niet komen. Europarlementariërs gingen wel akkoord met een rapport waarin EU-landen worden opgeroepen om in hun sociale stelsels een bestaansminimum op het niveau van zestig procent van het ‘mediane’ inkomen te garanderen – het mediaan inkomen is het inkomen waar de ene helft van de bevolking boven zit en de andere helft onder. Maar die oproep is niet bindend.

In het kader van de Europa 2020-strategie moet Europa zich gaan bezighouden met de armoedeproblematiek in de lidstaten. In het akkoord daarover hebben de regeringen afgesproken dat landen mogen kiezen om armoede op één van volgende drie manieren te meten: óf het aantal mensen met een inkomen lager dan zestig procent van het mediaan inkomen, óf het aantal mensen dat geen beschikking heeft over een vastgestelde lijst met basisgoederen, óf het aantal mensen dat leeft in huishoudens waarin niemand betaald werk heeft. Dit keuzemenu geeft de afzonderlijke landen de mogelijkheid om de voor hen handigste indicator te kiezen. Toch is het duidelijk dat de lidstaten in de toekomst op de een of andere manier op Europees niveau verantwoording zullen moeten afleggen over hun pogingen om verarming te bestrijden. De discussie is met het verwerpen van de resolutie in het Europees Parlement dus niet afgelopen.

Flexibilisering van arbeid

De strategie van de flexibilisering van de arbeid, die al op de Top van Luxemburg was vastgesteld, werd recent bevestigd. De 'laatste kansen-top' in december 2011 spleet Europa in tweeën: de zeventien eurolanden gaan een ander beleid voeren dan bijvoorbeeld Engeland. Maar op één punt waren alle 27 landen het eens: er moeten hervormingen van de arbeidsmarkt komen en meer flexibiliteit. De inhoud van de overeenkomst over de eurocrisis is dat er meer fiscale discipline, meer automatische sancties en strengere controle moet komen.

Deze aanpak zal echter niet zorgen voor meer duurzame groei en niet tot meer werkgelegenheid voor de miljoenen mensen die nu buitenspel staan. De nieuwe aanpak die de 27 landen in december zijn overeengekomen, zal leiden tot nieuwe aanvallen op de sociale zekerheid, met het argument dat er bezuinigd moet worden, en het zal leiden tot een aanval op de rechten van de werkenden. De crisis en de Europa 2020-Strategie zullen met de recente afspraken over 'economisch bestuur' in Europa gebruikt worden als hefboom om in alle Europese landen flexibilisering van de arbeidsmarkt te bereiken.

Het Europese sociale model is dood

Eind februari 2012 verstrekte de Europese Centrale Bank (ECB) voor 500 miljard euro aan leningen aan Europese banken tegen een rente van één procent. Dat geld kunnen de banken dan gebruiken om tegen een veel hogere rente uit te lenen aan de noodlijdende landen van de EU. In dezelfde week verklaarde de president van de ECB, de voormalige bankier van Goldman Sachs, Mario Draghi, in een interview in The Wallstreet Journal dat het Europese sociale model dood was. Hij riep daarbij de uitspraak in

herinnering van de Duitse econoom Rudi Dornbusch: “Europeanen zijn zo rijk dat ze het zich kunnen permitteren om mensen te betalen om niet te werken,” en voegde daaraan toe: “dat is nu voorbij.”

“Alles moet in het werk worden gesteld om de overheidsschulden terug te dringen,” zo legde de Italiaan uit. “Als dat niet gebeurt, leidt dat onmiddellijk tot een reactie op de markten die de rentetarieven die de lidstaten moeten betalen opdrijven, waardoor het herstel van de overheidsfinanciën nog moeilijker, zo niet onmogelijk wordt. Dat gebeurde al met Griekenland en bijna ook met Portugal, Spanje en Italië,” doceerde hij. De president van de ECB, die niet gekozen is en aan geen enkel democratisch orgaan verantwoording schuldig is, legde uit dat wat het verkiezingsresultaat in verschillende landen ook zal zijn, de gekozen regeringen geen andere keus hebben dan de extreme bezuinigingsmaatregelen voort te zetten, structurele hervormingen op de arbeidsmarkt door te voeren en hun sociale model nog verder te ontmantelen.

Waar de inmiddels vele tientallen miljoenen werklozen in de EU, die dankzij de crisis en het bezuinigingsbeleid hun baan hebben verloren, van moet leven, legde Draghi niet uit. Wel gaf hij antwoord op de vraag wat het eerste was waar hij 's ochtends naar keek: “naar de beurskoersen.”

Een ander sociaal beleid, een ander Europa

We hebben gezien hoe het model van de verzorgingsstaat dat na de Tweede Wereldoorlog tot stand kwam, in de loop van de achter ons liggende decennia systematisch is afgebouwd. Na de crisis van de jaren zeventig en tachtig werd ook in Europa het neoliberalisme omhelsd. De marktwerking kwam centraal te staan.

De stelsels van sociale zekerheid moesten er op ingericht worden om mensen geschikt te maken voor de flexibele arbeidsmarkt. Mensen moesten er toe gebracht worden om deeltijdarbeid en flexibele baantjes te accepteren en via een beleid van 'levenslang leren' moet iedereen voortdurend beschikken over de door de werkgevers verlangde kennis en vaardigheden.

Om te voorkomen dat met dit beleid veel mensen buiten de boot zouden vallen, werden er re-integratieprogramma's opgezet om arbeidskrachten te begeleiden. Werklozen werden in *work first*-programma's onder druk gezet, ze werden geschoold en onderworpen aan allerlei disciplineringsprogramma's om te zorgen dat ze mee konden blijven draaien in de *rat race*. Deze maatregelen werden vooral door sociaaldemocraten bepleit en uitgevoerd. Er werd daarbij niet getornd aan de uitgangspunten van het neoliberale beleid: de aanpassing van mensen aan de economie. Men nam maatregelen om die aanpassing te bewerkstelligen en trok daar veel geld voor uit. Er vond daarbij een verschuiving plaats in de visie op werkloosheid. Werkloosheid werd niet meer gezien als gevolg van een tekort aan banen, maar de oorzaak werd bij de mensen zelf gezocht. Daarom pleitte men er voor om de armoede op een indirecte manier te bestrijden, door mensen 'kansen te geven' mee te draaien in de neoliberale economie.

Van de ambitieuze doelstelling van de Lissabonstrategie om van Europa de meest concurrerende kenniseconomie van de wereld te maken, is niets terecht gekomen. Als vanaf 2008 ook Europa door de crisis getroffen wordt, blijkt hoe de hele Europese constructie en het Europese beleid op zand is gebouwd. Om de financiële sector te redden gaan er miljarden aan staatssteun naar de banken en nemen de begrotingstekorten van de landen snel toe. Om die op te vangen worden er rigoureuze bezuinigingen doorgevoerd. De neoliberale strafstaat wordt in al zijn hardheid doorgevoerd. Uitkeringen worden versoerd of afgeschaft, re-integratieprogramma's voor werklozen wegbezuinigd. 'De markt zelf zal de mensen wel dwingen om aan de slag te gaan en te blijven.'

Ondertussen is de werkloosheid en de armoede in Europa opgelopen tot een, sinds de Tweede Wereldoorlog, ongekende hoogte. In landen als Spanje,

Portugal en Ierland is volgens officiële cijfers één op de tien of zelfs één op de vijf mensen werkloos. In Spanje zit ongeveer de helft van de jongeren zonder baan thuis. In Griekenland neemt de verarming zo snel toe dat NGO's zoals Dokters van de Wereld medewerkers hebben teruggetrokken uit Afrika en Azië om het groeiende aantal Grieken dat de stijgende zorgkosten niet meer kan opbrengen, te helpen.

De crisis wordt aangegrepen om het model van de neoliberale strafstaat op te leggen aan de Europese staten, zowel in het noorden als in het zuiden van Europa. De schuldencrisis in de zuidelijke landen en het gevaar wat daarvan uitgaat voor de euro, wordt aangegrepen om verder te gaan met het overhevelen van nationale bevoegdheden naar Brussel. Zo kunnen op Europees niveau afspraken worden gemaakt over rigoureuze bezuinigingen in de aangesloten landen, zonder democratische inspraak van de bevolking

Economie versus sociaal beleid

In de discussie over sociaal beleid in Europa draait het heel vaak om de begrippen 'economie' en 'sociaal beleid'. Verschillende politieke stromingen hebben van oorsprong een verschillende opvatting over de verhouding tussen die twee. Voor die hard-liberalen staat de economie centraal: 'als de economie zich maar ontwikkelt, als de bedrijven maar de ruimte krijgen dan levert dat vanzelf meer arbeidsplaatsen en hoeft er nauwelijks een sociaal beleid gevoerd te worden.' 'De economie, dat zijn de bedrijven, als die maar winst kunnen maken dan profiteert iedereen daarvan,' is de liberale visie. Van oorsprong hadden christendemocraten en sociaaldemocraten een andere visie. Voor hen stond niet de winstgevendheid van bedrijven voorop. In de christelijk-sociale leer, die de ideologische basis vormde voor de christendemocratische beweging, stonden termen als 'rentmeesterschap', 'sociale verantwoordelijkheid' en 'zorg voor de armen' centraal. De sociaaldemocratie vond ooit haar ontstaan in de strijd van de arbeiders voor een andere, een betere, een socialistische wereld. Een wereld waar niet de wetten van het kapitaal en van de concurrentie, maar die van samenwerking en solidariteit bepalend zouden zijn.

Christendemocraten en sociaaldemocraten speelden een bepalende rol in het tot stand komen van de verzorgingsstaat van na de oorlog, maar met de opkomst van het neoliberalisme begonnen ze zich steeds meer aan het liberale denken aan te passen. In het beste geval werden het 'sociaalneoliberalen', dat wil zeggen: neoliberalen die streefden naar verzachting van de negatieve effecten van de neoliberale politiek op sociaal vlak. Maar in veel gevallen stonden christendemocraten en sociaaldemocraten vooraan in het afbreken van de verzorgingsstaat en de

invoering van de marktwerking. Denk aan bijvoorbeeld de kabinetten in Nederland onder leiding van de CDA'er Ruud Lubbers en de PvdA'er Wim Kok.

In deze bekering van sociaaldemocraten en christendemocraten tot het neoliberalisme, speelde de opvatting over de economie een cruciale rol. In tegenstelling tot de periode daarvóór, gingen ook zij vanaf de jaren tachtig 'economie' gelijk stellen aan 'markteconomie' en werd ook voor hen het herstel van de winsten in het bedrijfsleven de allesbepalende doelstelling. 'Als de winsten van de bedrijven maar weer toenemen, dan leidt dat tot nieuwe investeringen die vervolgens banen opleveren,' was de redenering van de christendemocraten en sociaaldemocraten vanaf die tijd.

De afgelopen dertig jaar hebben we kunnen zien dat dit verhaal niet opgaat. Het herstel van de winsten leidde maar in zeer beperkte mate tot investeringen in de 'echte' economie. Het leidde vooral tot een enorme groei van de financiële sector en tot enorme zeepbellen. De economische groei van de afgelopen decennia leidde niet tot een sociale politiek, maar zorgde juist voor een enorme vergroting van de kloof tussen rijk en arm. En met de crisis van 2007-2008 klapte het hele neoliberale model in elkaar met desastreuze gevolgen voor de werkgelegenheid en een geweldige groei van de armoede.

Het is dan ook een illusie om te denken dat het voortzetten en versterken van de neoliberale politiek, tot een ander resultaat zal leiden. De huidige crisis van de christendemocratische en sociaaldemocratische beweging is daartoe te herleiden. Hun geloof dat er een neoliberale politiek met een sociaal randje mogelijk was, is als een zeepbel uiteengespat. Voor een werkelijke sociale politiek is een rigoureuze breuk met het neoliberalisme noodzakelijk. Daarvoor moet er van een andere opvatting van de economie worden uitgegaan – een opvatting waarbij niet de winsten van privébedrijven voorop staan, maar waarbij maatschappelijke en ecologische doelen het uitgangspunt zijn.

Nationaal of Europees

Behalve de bekering van de christendemocratische en sociaaldemocratische partijen tot het neoliberalisme, was er nog een andere belangrijke factor die een rol speelde bij het beperkte verzet tegen de afbraak van de verzorgingsstaat en de vervanging daarvan door de neoliberale strafstaat. Het was de spanning tussen de nationale en de Europese politiek. We hebben gezien dat Europa en de Europese instellingen een belangrijke rol speelden in het doorvoeren van de neoliberale politiek en dat ook de afbraak van de welvaartsstaat voor een belangrijk deel op Europees vlak werd gecoördineerd. Dat was mogelijk omdat er juist op Europees

vlak weinig tegenwicht was. Het hele politieke leven in Europa is langs nationale lijnen georganiseerd, en dat geldt in sterke mate ook voor sociale bewegingen. Bovendien vonden de vakbonden en linkse politieke partijen in de verschillende landen dat sociale zekerheid, werkgelegenheidspolitik en arbeidsmarktbeleid behoren tot de bevoegdheden van de nationale soevereine staat. Heel lang probeerde men op nationaal vlak te strijden voor het behoud van sociale verworvenheden, terwijl die op Europees vlak werden ontmanteld. Links kon er maar heel moeilijk toe komen om een eigen Europese politiek te ontwikkelen. Toch is dat wat nodig is. Een links alternatief op Europees vlak voor de huidige afbraakpolitiek. Voor het ontwikkelen en uitbouwen van een dergelijk alternatief is er een gezamenlijke Europese beweging nodig.

Een internationale beweging

Aan het begin van deze eeuw zagen we de opkomst van een nieuwe beweging: de ‘globaliseringbeweging’. Een mondiale beweging, die het vraagstuk van de verdeling van rijkdom en macht in de wereld weer aan de orde stelde. De protestbeweging ontstond in de schaduw van de bijeenkomsten van de groten der aarde. Ze was een uitdrukking van de veranderingen in de sociale en culturele verhoudingen in de arbeidersklasse – veranderingen die het gevolg waren van migratiebewegingen, wereldwijde communicatie en verdeling van groepen langs allerlei culturele scheidslijnen. Bij de protesten was er een diversiteit van invalshoeken en organisaties. De beweging had een pluriform karakter. Deze globaliseringbeweging had de verdeling van voorheen, die langs allerlei inhoudelijke en groepsscheidslijnen liep, in de praktijk doorbroken. De fundamentele vraag naar de verdeling van de rijkdom in de wereld nam in de beweging een centrale plaats in. Daarbij ging het om de verdeling van de totale welvaart, dus niet alleen om de lonen.

Inmiddels heeft de globaliseringbeweging een hele ontwikkeling doorgemaakt. Terwijl er eerst vanuit verschillende one issue-bewegingen en afzonderlijke groeperingen mensen bij elkaar kwamen om samen te strijden, werd de beweging een beweging op zichzelf. Recente ontwikkelingen zoals de protesten in de Arabische landen en de opkomst van de Occupy-beweging laten zien, dat in zeer veel landen de meerderheden van de bevolking, ook in Nederland, de uitgangspunten van de neoliberale politiek niet accepteren. Dit kan op de langere termijn perspectieven bieden voor effectief verzet.

De Euromarsen

Uit de marsen in de jaren negentig is ons Europese netwerk van Euromarsen tegen Werkloosheid, Armoede en Sociale Uitsluiting ontstaan. We organiseerden talloze discussiebijeenkomsten. Hier bespraken we de sterke en zwakke punten van de mondialiseringbeweging en kwam het punt van de sociale grondrechten aan de orde. De hoofdlijn in de discussies was dat we er naar moeten streven een verband te leggen tussen individuele belangenbehartiging en de strijd voor sociale grondrechten op Europees niveau. Maar ook tussen de dagelijkse leefsituatie van de mensen, hun strijd om te overleven, en het neoliberale beleid – het is immers dát beleid dat voor een groot gedeelte bepalend is voor de dagelijkse problemen. Met deze manier van samenwerken kunnen we meer mensen bij de sociale beweging voor wereldwijde rechtvaardigheid betrekken en kunnen we vanuit deelbelangen en deelonderwerpen een samenhangende kritiek op het neoliberale Europa formuleren. Vanuit deze samenhangende kritiek kunnen sociale bewegingen elkaar versterken. Daarnaast is samenwerking met de vakbonden noodzakelijk om de scheidslijnen tussen groepen te doorbreken.

De geschiedenis heeft laten zien dat sociale bewegingen van achtergestelden vooral duurzaam zijn wanneer zij coalities aangaan met andere delen van de arbeidersklasse, zoals die vertegenwoordigd worden door de vakbonden. Daarbij is het vinden van een politiek antwoord op de flexibilisering van de Europese economieën en de afbraak van de verzorgingsstaten van essentieel belang.

Om de verdeeldheid te doorbreken is de opbouw van nieuwe organisatiestructuren van onderop onontbeerlijk. Daarbij is ook een nieuwe koers van de gevestigde vakbonden belangrijk. Zij moeten zich weer meer ontwikkelen als een sociale beweging. Een voorbeeld hiervan zijn de acties van de schoonmakers zoals die georganiseerd zijn door FNV Bondgenoten. Kenmerken van deze werkwijze is dat niet betaalde vakbondsbestuurders leiding geven aan de acties, maar dat zij ondersteunend optreden bij acties die door de schoonmakers zelf worden opgezet.

Een tweede belangrijk kenmerk van deze manier van werken is dat er steun wordt gezocht in de rest van de samenleving. Er ontstaan coalities van de actievoerende arbeiders en familieleden, buurtgroepen en politieke groeperingen: *social movement unionism*.

Ander Europa

We hebben met de Euromarsen veel aandacht besteed aan de internationale en met name de Europese dimensie. Daarbij brengen we steeds naar voren dat terugtrekken in het bastion van de natiestaat geen optie is. We moeten een werkelijk Europese sociale beweging vormen, die op Europees niveau

eisen stelt op het gebied van sociale grondrechten. Alleen zo kunnen we de grote, machtige, wereldwijd opererende ondernemingen effectief bestrijden. De Euromarsen is een voorbeeld van de verschillende sociale bewegingen die in Europa langzaam van de grond komen. Gezamenlijk proberen die bewegingen te werken aan het tot stand komen van een werkelijk sociaal en solidair Europa. Meer dan ooit staat de strijd voor de sociale rechten op de agenda van de vandaag: het recht op werk, op een inkomen, op huisvesting. De inzet is niet meer of minder dan de sociale rechten, naast de andere grondrechten, centraal te plaatsen in de Europese opbouw en dus te eisen dat er middelen worden gemobiliseerd om deze sociale rechten waar te maken voor ieder individu dat verblijft op het Europees grondgebied. De strijd voor de sociale rechten is rechtstreeks verbonden met de verdediging van de openbare dienst, met de rol die de overheid, de democratie, de gemeenschap zou moeten spelen in onze samenleving.

Het debat of het wel of geen goed idee is om sociale bevoegdheden te vragen voor de EU zal allicht nog een tijd aanhouden. Voorstanders menen dat wanneer dit niet gebeurt, de nationale sociale rechten verpletterd zullen worden onder de pletwals van Europese dwingende maatregelen op andere vlakken (het monetaire beleid van de sterke euro, de overheidsbudgetten in de dwangbuis van Maastricht, het concurrentiebeleid met sociale en fiscale dumping). Sociale bevoegdheden voor de Europese Unie zouden sociale mobilisaties op het niveau van de EU in de hand werken. Tegenstanders menen dat de krachtsverhoudingen voor het verdedigen van sociale verworvenheden gunstiger zijn op het niveau van de lidstaten en dat het contraproductief is een uitbreiding van sociale bevoegdheden op Europees vlak te eisen. Een hardnekkige verdediging van sociale verworvenheden op nationaal vlak kan het neoliberale project van de EU destabiliseren en zo de weg openen naar een ander Europa.

Wat er ook van zij, dit debat hoeft niet te beletten dat we komen tot een eensgezinde en brede samenwerking van de sociale bewegingen om te eisen dat de sociale rechten en de openbare diensten het hart gaan uitmaken van Europa. De Euromarsen willen met hun eisen aansluiten bij de wereldwijde beweging voor rechtvaardigheid, de beweging voor een andere globalisering. Het centrale punt van de Euromarsen is dat bij het bepalen van een minimuminkomen de totale welvaart van een land moet worden betrokken. Een minimuminkomen is een morele standaard, waar iedereen in een beschaafd land aan mee zou moeten betalen.

WE
ARE
THE
99%!

De Euromarsen

Het Komitee Euromarsen tegen Werkloosheid, Armoede en Sociale Uitsluiting werd in 1996 opgericht om een rechtvaardig sociaal zekerheidsstelsel en een rechtvaardige verdeling van betaalde en onbetaalde arbeid in de landen van de Europese Unie na te streven, zodat alle in Europa woonachtige burgers een leefbaar inkomen en een menswaardig bestaan hebben. Het is een Europees netwerk van belangenorganisaties van migranten, uitkeringsgerechtigden, daklozenorganisaties, vrouwenorganisaties en vakbondsgroepen.

De acties van de Euromarsen hebben er mede voor gezorgd dat het vraagstuk van armoede, sociale uitsluiting en werkloosheid op de Europese agenda werden geplaatst en dat in het Verdrag van Amsterdam voor het eerst in de geschiedenis van de Europese samenwerking een afzonderlijke paragraaf werd gewijd aan het werkgelegenheidsbeleid. Ook daarna stonden de vraagstukken van een sociaal Europa en de werkgelegenheid op de agenda.

Het Komitee Euromarsen stelt zich ten doel zoveel mogelijk mensen in ons land en daarbuiten te organiseren om deel te nemen aan de discussies, en dat daarbij ook de stem van de mensen met een minimuminkomen, daklozen en andere achtergestelden wordt gehoord.

Komitee Euromarsen
Da Costakade 162
1053 XD Amsterdam
Telefoon: 020-6181815
Email: euromarsen@dds.nl
euromarches.org
euromarches.wordpress.com

Brochures Europa in de Praktijk

- ♦ Europa en de financiële markten - SOMO
  - ♦ Europa en de energievoorziening - World Information Service on Energy
  - ♦ Europa en de klimaatbeheersing - Grenzeloos
  - ♦ Europa en de crisis - IIRE Amsterdam
  - ♦ Europa en de wapenhandel - Campagne tegen Wapenhandel
  - ♦ Europa en het hoger onderwijs - Kritische Studenten Utrecht
  - ♦ Europa en sociaal beleid - Euromarsen
  - Europa en de ontwikkelingslanden - Global Europe
  - Europa en het Midden Oosten - Nederlands Palestina Komitee
  - Europa en de democratie
- ♦ brochures die reeds zijn verschenen.

Deze brochure worden betaald uit het Europafonds van het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Dit fonds gaf de afgelopen jaren jaarlijks 2,5 miljoen euro aan maatschappelijke organisaties om burgers te informeren over Europa. Over het algemeen zijn dat organisaties die positief staan tegenover de huidige Europese Unie. Slechts 2 procent van de uitgaven van het fonds kwamen terecht bij kritische organisaties. Dat Ander Europa een project uit dit fonds gefinancierd kreeg is dus uitzonderlijk. Dat is mede te danken aan het feit dat Ander Europa de afgelopen jaren de eenzijdige besteding van het fonds aan de kaak stelde en daarbij - zowel in de media als in de Tweede Kamer - de nodige bijval kreeg. Het ministerie van Buitenlandse Zaken heeft vanzelfsprekend geen enkele invloed gehad op de inhoud van deze brochure en dragen daar ook geen enkele verantwoordelijkheid voor. In mei 2011 is het Europafonds opgeheven.

Alle brochures kunt u tegen vergoeding van de verzendkosten bestellen bij het Comité Ander Europa via info@andereuropa.org. Vermeldt duidelijk de naam van de brochure, het gewenste aantal en het afleveradres.

Brochures van Ander Europa

Het Europees economisch bestuur, de Europese unie tegen de werkende klasse.

Een actuele brochure over het overdragen van bevoegdheden van het nationaal naar het Europees niveau, en de manier waarop de leiders van Europa de crisis aangrijpen om langgekoesterde neoliberale dromen te realiseren.

Wat Europa werkelijk doet – een kritisch boekje over de EU

Kritische beschouwingen over de Europese politiek op het vlak van de landbouw, energie en klimaat, sociale zekerheid, de militaire politiek en de internationale handel.

Hun europa en het onze.

Hoe dit Europa de rijken helpt rijker te worden en de armen armer (en wat daar tegen te doen is). Verscheen in 2008. Auteurs: Willem Bos, Piet van der Lende en Jan Müter.

Plan B, voor een democratische doorstart van Europa

In deze brochure laat Ander Europa zien hoe het wél democratisch zou kunnen

Naar een nieuwe wettelijke basis voor de Europese Unie

Zowel in Frankrijk als in Nederland speelde Attac een rol in de campagne tegen de Europese Grondwet. In deze tekst van 2007 geven de Europese Attac organisaties hun alternatief.

Een ander Europa is mogelijk

Deze brochure, van de hand van Willem Bos, en met ondertitel Ideeën voor een Nieuw Europa verscheen in 2006. Deze ideeën hebben niets van hun actualiteit verloren.

De Europese grondwet is een obstakel voor een democratisch en sociaal Europa

Met deze brochure, in 2005 geschreven door Herman Michiel, werd in Vlaanderen campagne gevoerd tegen de Europese grondwet. Aangezien de verworpen grondwet toch in de vorm van het Verdrag van Lissabon', werd doorgezet blijven de kritieken onverminderd van kracht.

NEE tegen deze grondwet

Brochure van het toenmalige Comité Grondwet Nee waarmee in Nederland in 2005 kampanje gevoerd werd tegen de Europese grondwet.

*Alle brochures zijn te downloaden van onze website andereuropa.org.
Voor papieren exemplaren (voor zover voorradig) kunt u contact opnemen
via de website www.andereuropa.org*

Comité Ander Europa

Het Comité Ander Europa komt voort uit de campagne tegen de Europese grondwet bij het referendum in 2005. Het Comité wil een visie op een ander Europa ontwikkelen en werken aan het tot stand komen daarvan. Daartoe organiseren we allerlei activiteiten en geven we publicaties uit. Ook levert Ander Europa regelmatig bijdragen aan discussies in diverse media over de toekomst van Europa. In de loop van 2011 heeft de al langer bestaande samenwerking er toe geleid dat Ander Europa nu ook in Vlaanderen actief is.

www.andereuropa.org

Op onze website vind u een schat aan kritische informatie over Europa en de Europese politiek: nieuws, achtergronden en analyses.

Steun ons

Behalve deze door het Europa fonds betaalde serie brochures, draait Ander Europa geheel op vrijwilligers en vrijwillige bijdragen. Wij krijgen (en willen) geen steun van Europese Instellingen of andere overheden. Daarom doen wij een beroep op u. Als u ons werk belangrijk vindt, kunt u ons steunen door een donatie over te maken op rekening 3002840 van Stichting Ander Europa Amsterdam. Alvast dank daarvoor.

Na de Tweede Wereldoorlog werden er in West-Europa stelsels van sociale zekerheid opgebouwd. Werklozen, zieken, gehandicapten en ouderen werden door het recht op een uitkering beschermd tegen armoede. Het waren stelsels gebaseerd op solidariteit.

Sinds de jaren tachtig wordt de 'verzorgingsstaat' langzaam afgebroken, de 'vrije markt' staat centraal. Het motto van nu is: 'ieder voor zich en God voor ons allen.' Er worden beslissingen genomen op Europees niveau zonder democratische inspraak van de bevolking. Met de schulden crisis als argument moeten regeringen in heel Europa rigoureuze bezuinigingen doorvoeren. De werkloosheid en armoede neemt toe en de lidstaten veranderen in neoliberale 'strafstaten'.

Een sterke linkse tegenstem op Europees niveau ontbreekt. De globaliseringsbeweging en de Euromarsen zijn een begin van het ontwikkelen van een gezamenlijke Europese beweging - een beweging tegen armoede en uitsluiting, voor solidariteit.

Ministerie van Buitenlandse Zaken

Europa in de praktijk